

Пастушенко Сергій Володимирович, провідний фахівець інституту післядипломної освіти Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук

ЗАСТОСУВАННЯ ЗАПОБІЖНИХ ЗАХОДІВ ДО НЕПОВНОЛІТНЬОГО ПІДОЗРЮВАНОВОГО, ОБВИНУВАЧЕНОГО

Ратифікувавши Конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод (17 липня 1997 року), Україна розпочала процес гармонізації вітчизняного законодавства з європейськими стандартами.

Право на свободу й особисту недоторканність – одне з найбільш значущих для людини. У Конституції України передбачено, що ніхто не може бути заарештований або триматися під вартою інакше, як за вмотивованим рішенням суду і тільки на підставах та в порядку, встановлених законом (ч. 1 ст. 29). У разі нагальної необхідності запобігти злочині чи його припинити, уповноважені на те законом органи можуть застосувати тримання особи під вартою як тимчасовий запобіжний захід, обґрунтованість якого протягом сімдесяти двох годин має бути перевірена судом (ч. 2 ст. 29) [1].

У кримінальному провадженні сфера застосування запобіжних заходів завжди була та залишається однією з найбільш суперечливих і проблемних. Запобіжні заходи застосовуються у кримінальному процесі всіх сучасних держав світу, оскільки за їх допомогою забезпечується належний, встановлений законом перебіг розслідування і судового розгляду кримінальних проваджень та, як результат, поновлення прав потерпілих, виконання інших завдань кримінального судочинства.

У 2012 році з прийняттям чинного Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України) законодавцем змінено як систему запобіжних заходів, так і процесуальний порядок їх застосування. Проте, незважаючи на наявну тенденцію у напрямі гуманізації кримінального процесу, показник звернення до суду з клопотаннями про застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою є найбільшим у порівнянні з іншими. Це пояснюється думкою переважної більшості слідчих і прокурорів, які вважають тримання під вартою найдодільнішим і ефективнішим запобіжним заходом. Так, у 2014 році загалом до суду було подано 42576 клопотання про застосування запобіжних заходів, з яких 18149 стосувалися тримання під вартою; у 2015 році цей показник становив 43576, з яких щодо тримання під вартою – 23969; у 2016 році було подано 33759 клопотань про застосування запобіжних заходів, з яких щодо тримання під вартою – 17593 [2, с. 7].

Однак аналіз слідчої та судової практики свідчить про те, що під час застосування тримання під вартою, зокрема щодо неповнолітнього підозрюваного, обвинуваченого, виникають певні труднощі, спричинені неоднозначністю праворозуміння та суперечністю норм КПК України. Тому виникає необхідність подальшої активізації наукових пошуків щодо вдосконалення чинного законодавства з метою підвищення ефективності його правозастосування у вищезазначеному напрямку.

Злочинність серед неповнолітніх завжди була і залишається гострою актуальною правовою та суспільною проблемою, розглядаючи яку необхідно виділити сукупність обставин і факторів, що сприяють підвищенню її рівня. Неабияку роль відіграє сім'я, в якій виховується майбутній правопорушник (злочинець), а також активна профілактична та попереджувальна робота. Негативно впливає на підлітків відсутність контролю з боку суспільства (серед неповнолітніх спостерігається незайнятість, не всі з них відвідують навчальні заклади), алкоголізм і наркоманія серед однолітків тощо.

У кримінальному провадженні, вирішуючи питання про обрання того чи іншого запобіжного заходу стосовно неповнолітніх, необхідно враховувати тяжкість злочину, у вчиненні якого підозрюються, обвинувачуються ці особи, мету та необхідність застосування запобіжних заходів.

Виходячи із конкретних обставин, характеру і ступеню тяжкості вчиненого злочину, з урахуванням відомостей про особу неповнолітнього, сімейно-побутових умов його життя і виховання, характеристики за місцем проживання і навчання, стосунків із батьками суд на підставі статті 493 КПК України може передати таку особу під нагляд батьків, опікунів чи піклувальників, а до неповнолітніх, які виховуються в дитячій установі – передання їх під нагляд адміністрації цієї установи [3].

Передання неповнолітнього обвинуваченого чи підозрюваного під нагляд має великий виховний вплив, оскільки, з одного боку, він дає неповнолітньому шанс усвідомити свою поведінку й оцінити рівень довіри слідчого та особи, яка погодилась взяти його на поруки, а з іншого – у слідчого є можливість проконтролювати неповнолітнього, визначити ступінь вираженості його антисуспільної поведінки, проаналізувати можливості його виправлення. При застосуванні такого запобіжного заходу до підлітка важливо, щоб особа, під нагляд якої передається неповнолітній, користувалася його повагою і авторитетом, позитивно характеризувалася у побуті, опікувалася проблемами підлітка та могла б забезпечити контроль за його поведінкою.

У законодавстві багатьох країн надається пріоритет застосуванню до неповнолітнього підозрюваного, обвинуваченого запобіжного заходу у вигляді передання під нагляд. Як вказано у ст. 432 КПК Республіки Білорусь, при вирішенні питання про застосування запобіжного заходу

щодо неповнолітніх підозрюваного або обвинуваченого в кожному випадку повинна обговорюватися можливість застосування такого заходу, як передання неповнолітнього під нагляд. Аналогічні положення містяться у ст. 477 КПК Республіки Молдова, ст. 491 Республіки Казахстан.

Розширення практики застосування запобіжних заходів, альтернативних взяттю під варту, дозволить розпочати перевиховання неповнолітнього вже на стадії досудового розслідування.

Найбільш ефективним методом боротьби зі злочинністю неповнолітніх є запобігання їй, що є пріоритетним завданням правоохоронної та правозахисної систем нашої держави.

Для профілактики злочинності серед неповнолітніх неабияке значення має процесуальна діяльність судів, що здійснюють провадження у кримінальних справах (провадженнях).

Таким чином, зважаючи на ряд особливостей кримінальних проваджень про злочини, вчинені неповнолітніми, необхідно проводити періодичні заняття слідчим, прокурорам (у системі службової підготовки), а також слідчим суддям, із залученням фахівців у галузі педагогіки та дитячої психології, з метою вдосконалення їх професійного рівня і набуття знань із дитячої та юнацької психології. Також необхідно систематично вивчати й узагальнювати практику розгляду справ про кримінальні правопорушення, вчинені особами, молодшими 18 років, а за наявності до того підстав – інформувати відповідні організації чи посадових осіб із метою вжиття заходів щодо попередження злочинності неповнолітніх, усунення причин та умов, що її породжують.

Список використаних джерел

1. Конституція України [Електронний ресурс] : Закон України від 28 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80?info=1>. – Назва з екрана.

2. Даль А. Л. Тримання під вартою як запобіжний захід у кримінальному провадженні : монографія / А. Л. Даль, С. Є. Абламс. – Харків : ХНУВС, 2017. – 238 с.

3. Кримінальний процесуальний кодекс України [Електронний ресурс] : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>. – Назва з екрана.

4. Щербакова Г. Особливості застосування запобіжних заходів у кримінальних провадженнях щодо неповнолітніх / Г. Щербакова // Науковий часопис Національної академії прокуратури України. – 2016. – № 4 (12). – С. 207–214.